

АКСЮТІНА О.В.

(Запорізький національний університет)

**ЕТНОЛІНГВАЛЬНА СПЕЦИФІКА МАПУВАННЯ СВІТУ ІНДІАНЦІВ
ТА АМЕРИКАНЦІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ**

У статті розглядаються особливості картини світу індіанців у зіставленні з картиною світу американців європейського походження, що впливають на формування їхніх мовних картин світу. Продемонстровано, що відмінності в мовних системах індіанців і носіїв англійської мови в США зумовлено специфікою етнічного мапування світу.

Ключові слова: картина світу, мовна система, етнічне мапування світу, етнолінгвістична специфіка.

Аксютіна Е.В. *Этнолингвальная специфика картирования мира индейцев и американцев европейского происхождения.* В статье рассматриваются различия в картине мира индейцев в сопоставлении с картиной мира американцев европейского происхождения, что влияет на формирование их языковых картин мира. Показано, что отличия в языковых системах индейцев и носителей английского языка в США обусловлены спецификой этнического картирования мира.

Ключевые слова: картина мира, языковая система, этническое картирование мира, этнолингвистическая специфика.

Aksiutina O.V. *Ethnolinguistic specific features in the mapping of the world by the Indians and by the Americans of the European origin.* The article addresses specific features of the Indian world picture in comparison with the world picture of the Americans of the European origin that influence the process of forming their language world picture. It is demonstrated that the language systems of the indigenous population and of American English depend on the specific features of ethnic world mapping.

Key words: world picture, language system, ethnic mapping of the world, ethnolinguistic specific.

Останнім часом у мовознавстві широкі перспективи отримує вивчення відображення етнічної свідомості в мові, оскільки у сучасному світі народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнати свій національний характер, менталітет, культуру тощо. **Метою** цієї статті є аналіз картини світу автохтонного населення Північноамериканського континенту у зіставленні з картиною світу американців європейського походження. Такий аналіз надає змогу розкрити явище «зіткнення культур», що знаходить своє відображення в американському варіанті англійської мови.

Оскільки «етнос» і «нація» є поняттями різного порядку, тому неможливо протиставляти індіанський етнос американській нації. Надалі ми будемо вживати поняття «індіанський етнос», під чим розумітимемо всі автохтонні племена Північної Америки і «етнос європейців, які мешкають в США», оскільки основу американської нації формує саме європейська.

Необхідно зазначити, що квінтесенцією будь-якої етнічної спільності є *етос* – етнокультурна своєрідність народу [Приходько 2008, с.131], з якою пов'язують стан й склад його ментальності та вироблену ним картину світу, а через них – інші культурно релевантні поняття, як, національний характер, національна душа, національний дух. Термін «етос» виявляється таким, що об'єднує всі зазначені поняття на підставі того, що вони виявляються поза свідомістю людини і є вродженими.

Для виявлення основних рис етосу автохтонного населення Америки доцільно проаналізувати *архетипи* колективного позасвідомого індіанців, адже, відомо, що саме на базі архетипів формується світосприйняття кожного народу. Колективне позасвідоме, за К. Юнгом, синхронізує діяльність етосу. У сучасному екзистенціалізмі концепція синхронічності Юнга застосовується при поясненні колективної етнічної свідомості.

У процесі вивчення особливих рис картини світу індіанців виділяються окремі фрагменти їх світосприйняття, які можливо представити у вигляді архетипів колективного позасвідомого, що наявно відображають відмінності зі світосприйняттям американців європейського походження. Ми пропонуємо передусім розглянути «базові» архетипи, які можна позначити, як архетип «Природа», архетип «Походження», архетип «Традиції».

Почнемо з **архетипу «Природа»**, що виявляється основою етнічної свідомості індіанського населення. *Етос* індіанського населення Америки виражається через надзвичайно шанобливе ставлення до природи, що великою мірою визначає психічні властивості індіанців. Ставлення людини до землі, природи, відображені почуття індіанця, пов'язані з оточуючим світом, відображені в усній народній творчості автохтонного населення американського континенту. За словами індіанського письменника першої половини ХХ століття Мато Нажина, з індіанського підходу до буття «витікає велика свобода – пристрасне й жагуче кохання до природи, пошана до будь-якої форми життя ... й принципи істини, рівності, чесності як провід до всіх світових зв'язків» [Guttenplan 1988, с.73].

При вивченні специфіки етнічної картини світу автохтонного населення Америки сучасні дослідники виокремлюють термін *холізм* (від англ. *wholism* - цілісність), яким вони позначають

метафізику американських індіанців. Згідно з цим філософським вченням, світ розглядається як результат творчої еволюції, що керується нематеріальним «фактором цілісності» [Peat 1992, с.34]. Дійсність для представника автохтонного населення розуміється як взаємозв'язок різних процесів у світі, а світ індіанця – це світ гармонії, що постійно змінюється, але циклічність часу сприяє оновленню [Ely 2007, с.51].

Розглянемо **архетип «Походження»**, що має велике значення для індіанського населення. Уявлення про першопредків й епоху сотворіння є основою індіанської міфології. Епоха сотворіння знаходиться поза історичним часом, не має а ні початку, а ні кінця, й позбавлена свого внутрішнього часу [Shanley 1997, с.678]. Окремі цикли й епізоди, особливо, якщо в них діють різні персонажі, неможливо зіставити в часі і простежити логічну послідовність. Зазвичай йдеться про важливість усвідомлення свого місця в цьому світі, для чого необхідно розуміти, як людина прийшла на Землю. Прислів'я індіанців сіу стверджує: «Народ без історії – трава на вітрі» [Pohl 2002, с.112].

Могутність й нескінченна різноманітність світу уявляється індіанцям Великою Тайною, яку можна безуспішно розгадувати впродовж усього життя. Індіанці племені сіу вважали, що все з'являється й рухається під дією безмежної животворної сили, що називається Wakonda (Ваконда) [Teplicki 1994, с.92]. Сьогодні слово «Wakonda» в англійській мові є одним з національних символів, що відображає своєрідність культури американських індіанців.

Щодо поняття «першопредки», то воно є умовним позначенням героїв міфів. Першопредки є людьми в певному сенсі, але такими, що спроможні до перетворення в інші форми життя, які навіть передували людському. Вони, як шамани і чаклуни, мають специфічну «силу». В індіанській міфології першопредки зазвичай ідентифікуються з певними видами тварин, іноді рослин.

Зазначимо, що в умовах довготривалого пригнічування автохтонне населення США гостро відчуває не тільки свою етнічну приналежність, а також і племінну. За словами одного з індіанських лідерів, він «спочатку команч, потім американський індіанець, і тільки після - американець» [Paredes 2001, с.46]. Важливою задачею сучасності для індіанців є боротьба за збереження своєї культурної спадщини, яка все більше проявляється останнім часом як частина загально-американської культури.

Розглянемо наступний фрагмент етнічного світосприйняття автохтонного населення Америки, що виокремлюється, як **архетип «Традиції»**. Важливим у житті представників докорінного населення Америки є традиція надання імені людині, що простежується ще з міфологічних часів. За індіанською традицією, ім'я воїну або вождю надається народом, а, якщо людина не відповідає змісту свого імені, то плем'я надає їй нове ім'я.

Наприклад, воїни племені пікуні мали декілька імен, що відбивали подвиги своїх власників. Індіанські імена представляють собою яскраві метафори, які відображають видатні якості людини, а іноді сам характер. Так, іменем великого вождя племені чейеннів є «Тупий Ніж» (такий, що затупився в битвах), ім'я одного з вождів племені сіу – «Його-Коней-Бояться-Вороги» [Стингл 1982, с.73].

На противагу індіанській культурі базовим поняттям американської культури є культ індивідуума, повага до почуттів і потребностей окремої людини та ігнорування колективу. Відповідно, і всі системи – економіка, політика, культура – спрямовані на повне обслуговування індивідуума. Американська дитина з самого початку знає, що він є індивідуальність.

У свідомості американців індивідуалізм асоціюється зі словом «свобода», яка в свою чергу розуміється, як незалежність [Drucker 2002, с.208]. На відміну від світорозуміння автохтонного населення, американці сприймають суспільство не як взаємозв'язану і взаємозалежну систему, а як сукупність індивідуумів, в якій кожна людина відповідальна за себе.

Співвідношення етнічної свідомості, яка відображена в мові й культурі етносу, доцільно визначити за принципом нелокального поля, розробленого у фізиці. Етнос створює власне соціальне поле, а окремий мозок підключений до цього поля як приймач. Мова етносу фіксує таке «єдине поле думок, відчуттів і чуттєвих вражень, яке надає впорядкованості нашому безпосередньому сприйняттю» [Scovel 2004, с.59].

Для виявлення етнолінгвальних особливостей картування світу індіанців, необхідно розглянути певні фрагменти мовної системи цієї спільноти, спираючись на досвід дослідників індіанських мов, у зіставленні з системою англійської мови. Наголосимо, що це завдання ускладнюється передусім відсутністю індіанської писемності, тому увага дослідників автохтонних мов була зосереджена на методиці польового опису, роботі з білінгвальними інформантами, які мали змогу надати дослідникам мовні факти, встановлені шляхом самоспостереження, інтуїції.

Як одна з найважливіших категорій в мові та в свідомості виокремлюється категорія часу. У *середньоевропейському стандарті* (термін введено Б. Уорфом на позначення спільних рис у системах низки європейських мов) слова, якими позначають відрізки часу – це іменники, до прикладу, *літо, зима, morning, September*. Вони майже не відрізняються за своєю синтаксичною поведінкою від інших іменників, а також можуть виконувати роль підмету, доповнення і сполучуватися із прийменниками: *in the morning, at night*.

Іменники, якими позначаються певні відрізки часу, утворюють множину і піддаються рахуванню, як і іменники, що позначають конкретні речі. Так, явища, що позначаються такими словами, об'єктивуються, тобто в свідомості європейців представляється певна темпоральна субстанція, матерія, із якої і складаються такі об'єкти. На позначення цієї матерії в європейських мовах існує спеціальне слово «час».

Підкреслимо, що для мешканців США час має статус особливої матеріальної цінності. Специфікою американської нації є орієнтація на майбутнє, що пояснюється існуванням певного архетипу в колективному позасвідомому мешканців США. Першопредки американського народу покинули рідні країни від незадоволення життям з надією на краще майбутнє. Мешканці США поспішають реалізувати Американську Мрію, а швидкість є важливим фактором. Відповідно, американське суспільство є мобільним, результат є важливішим за процес його досягнення, а відома фраза Бенджаміна Франкліна *Time is Money* (Час – гроші) стала головним девізом Америки. Відношення до часу як до застави багатства визначило і спосіб життя американців. В англійській мові слово *time* збігається за сполученістю зі словом *money*: *spend, v / waste, v / save, v / borrow, v / run out, v / put aside*.

У мові індіанців хопі, яка ретельно досліджувалася Б. Уорфом, усі мовні темпоральні позначення часу не є іменниками, вони належать до особливої частини мовлення – семантично вони є такими еквівалентами: «коли тепло», «коли сходить темрява». Темпоральні позначення часу в індіанських мовах не можуть виконувати роль ані підмета, ані присудку, ані додатку, вони не сполучуються ані з прийменниками, ані з означенням. Оскільки в індіанських мовах відсутня об'єктивація, то, не дивно, що непотрібним виявляється абстрактний термін як-то «час».

Дієслівна система часу також дуже відрізняється від системи дієслів у європейських мовах. Так, європейці зазвичай відрізняють минуле, теперішнє й майбутнє, в той час, як індіанці умовно виокремлюють об'єктивну і суб'єктивну сферу життя. Об'єктивна сфера складається зі всього, що піддається почуттєвому сприйняттю, тобто являє собою весь фізичний світ, однак без огляду на майбутнє, теперішнє, минуле.

Суб'єктивна сфера формується з «ментального» - того, що є в розумі або, як стверджують індіанці, «в серці» [Whorf 1956, с.118]. Окрім того, в мовах автохтонного населення дієслово має додаткові категорії: категорію ствердження, категорію аспекту і категорію способу. Категорія ствердження пов'язана з зі статусом події. Аспектуальна характеристика уточнює тип і ступінь довго тривалості події, а спосіб характеризує відношення між двома реченнями з точки зору послідовності подій, що позначаються.

Розкрити специфіку дієслівної системи індіанських мов можливо через етнічну картину світу: для автохтонного населення час знаходиться в циклічному оберті, але не виходить з минулого і не продовжується в майбутньому. Індіанець живе тільки в теперішньому часі. В історичних джерелах зазначається, що предки індіанців розуміли такі поняття, як день, місяць і рік, проте не користувалися поняттями «тиждень», «година», «хвилина», тому що останні не існують у природі [Levi-Strauss 1966, с.198].

Інтерпретувати специфічність темпоральних форм у мовах індіанців представляється можливим через особливе сприйняття індіанцями певних явищ світу, що розглядаються як єдині та цілісні фактори. Представники автохтонного населення США розглядають розвиток будь-якої події як акти, що передбачені природою заздалегідь, які неможливо об'єктивувати, тому особливу роль відіграє підготовка до події.

Для індіанця будь-яка подія складається з її оголошення, зовнішньої та внутрішньої підготовки до неї, тому у автохтонного населення існує суспільна посада Головного Оголосителя (той, хто сповіщає про події) [Ely 2007, с. 79]. За думкою Б. Уорфа існування такої посади зумовлено саме відсутністю такої категорії часу, що притаманна європейським мовам [Whorf 1956, с.112].

Відмінності в етнічних картинах світу обумовлюють і різницю в уживанні іменників в європейських та індіанських мовах. Зокрема, в мовах автохтонного населення не існує абстрактних іменників, а в англійській мові і в європейських мовах іменники позначають не тільки конкретні об'єкти, а також і відчуття, риси характеру, події, атмосферні явища, пори року, фізичні стани і т.д. В індіанських мовах іменники вживаються тільки на позначення конкретних речей, а всі стани, явища, відносини виражаються за допомогою дієслів.

Наголосимо і на конкретних особливостях англійської мови, в якій особистий займенник «I» (укр. «я») завжди пишеться з великої літери. Зазначені факти підтверджують центральне місце окремої особистості або предмета в західній культурі та ідеології, що зосереджені на повазі до індивідуальності. А граматична категорія артикля, яка є в англійській мові і в інших європейських мовах, відбиває підвищену зацікавленість цих мовних колективів до окремої особистості й окремих предметів.

Насправді, носій англійської мови (як і інших мов, що мають категорію артикля) категоризує світ за таким параметром, як «однин з багатьох», «саме той», «той, про який я знаю». Статус граматичної

категорії не дозволяє назвати жоден предмет або об'єкт оточуючого світу без указівки на таку ознаку, що є важливим для менталітету, і, відповідно до ідеології носіїв мови.

Учені стверджують, що картина світу апріорно має антропоцентричний характер, адже саме формування картини світу зумовлено гносеологічною діяльністю суб'єкту пізнання – людиною, яка має свій власний "абрис" дійсності, адже вона сприймає оточуючий світ під певним, властивим їй кутом зору [Шулежкова 2007, с.10; Шелякин 2005, с.112]. Проте аналіз картини світу індіанців свідчить про те, що антропоцентризм, який характеризує багато мов й культур, відсутній в лінгвокультурі автохтонного населення Америки, а саме, людина розуміється елементом світу, що за значимістю тотожна елементам природи. На речення індіанців значною мірою схожі безособові речення, наприклад, в українській мові, оскільки вони, на протилегу особовим реченням, указують на відсутність людського контролю.

Отже, ми вважаємо, що специфіка мовної системи автохтонного населення зумовлена особливостями їх етнічної картини світу. Крім того, зіткнення відмінних етнічних картин світу індіанців та американців європейського походження вважаємо основною причиною виникнення стереотипів, які відображаються у мові домінуючого етносу – в англійській мові США. Перспективним, на нашу думку, є дослідження етнічних стереотипів, які актуалізувалися в англійській мові США.

Література

Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. *Стингл М.* Тайны индейских пирамид / Милослав Стингл. – М.: Прогресс, 1982. – 497 с. *Шелякин М. А.* Язык и человек: к проблеме мотивированности языковой системы: уч. пособ. / Михаил Алексеевич Шелякин. – М.: Флинта, 2005. – 296 с. *Шулежкова С. Г.* История лингвистических учений: учеб. пособ. / Светлана Григорьевна Шулежкова. – М.: Флинта, 2007. – 39 с. *Drucker P.* Managing in the Next Society / Peter Drucker. – New York: Truman Talley Books, 2002. – 321 p. *Ely M.* Native Blood: The Myth of Thanksgiving / Mike Ely. – Pittsburgh: Kasama project, 2007. – 298 с. *Guttenplan S.* Mind and Language / Samuel Guttenplan. – Chicago: Chicago Editor's House, 1988. – 218 p. *Levi-Strauss C.* The savage mind / Claude Levi-Strauss. – Chicago: The University of Chicago Press, 1966. – 317 с. *Paredes A.* Indios Americanos. Vida, mitologia Y arte / Anthony Paredes. – Madrid: Edicomunicacion, 2001. – 204 p. *Peat D.* Dialogues between Indigenous and Western Scientists. Kalamazoo / David Peat. – Michigan: The Fetzer Institute, 1992. – 110 p. *Pohl F.* Framing America. A Social History of American Art / Frances Pohl. – New York: Thames & Hudson, 2002. – 395 с. *Scovel T.* Psycholinguistics / Thomas Scovel. – New York, Oxford: Oxford University Press, 2004. – 132 p. *Shanley K. W.* The Indians America Loves to Love and Read: American Indian Identity and Cultural Appropriation / K. W. Shanley // American Indian Quarterly. – Vol. 21. – No. 4 (Autumn, 1997). – P. 675–702. *Teplicki L.* Wielchi Indianie / Laura Teplicki. – Warszawa: Wydawnictwo «Książka i Wiedza», 1994. – 365 p. *Whorf B. L.* Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / Benjamin Lee Whorf. – [Ed. John B. Carroll]. – New York: Wiley, 1956. – 371 с.

АНДРЕЙЧУК Н.І.

(Національний університет „Львівська політехніка”)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ АКТИВ ПРО ЖЕБРАЦТВО ТА БІДНІСТЬ КІНЦЯ XV – ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовується твердження, що лінгвокультурний простір як особлива інтерпретаційна модель життєвого світу людини, співвідноситься з лінгвосеміотичним простором, який дозволяє виявити структури смислу через динаміку мовних знаків. Виявляються і описуються основні лінгвокультурні коди у англійських парламентських актах про жебрацтво та бідність епохи Тюдорів.

Ключові слова: знак, код, культурний код, лінгвокультурний код, лінгвокультурний простір, парламентський акт, епоха Тюдорів

Андрейчук Н.И. Лингвокультурное пространство английских парламентских актов о нищенстве и бедности конца XV – начала XVII века. В статье рассматривается утверждение, что лингвокультурное пространство как особого рода модель жизненного мира человека соотносится с лингвосеміотическим пространством дискурса, позволяющим раскрыть структуры смысла путем выделения лингвокультурных кодов. Утверждение обосновывается на материале английских парламентских актов о нищенстве и бедности эпохи Тюдоров.

Ключевые слова: знак, код, культурный код лингвокультурный код, лингвокультурное пространство, парламентский акт, эпоха Тюдоров

Andreichuk N.I. Lingual cultural space of Tudor England parliamentary Beggars and Poor Relief Acts. Lingual cultural space is treated as a special interpretation model of man's world of life which correlates with the lingual semiotic space of an epoch and presents an effective instrument for discovering lingual cultural codes of texts. The suggested approach is illustrated by the analysis of Tudor England parliamentary acts concerning beggars and the poor.

Key words: sign, code, cultural code, lingual cultural code, lingual cultural space, parliamentary act, Tudor England

Ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами нові свої сторони, нові смислові глибини (М.М.Бахтін)